

NENE HATUN TARİHİ MİLLİ PARKI'NIN HÜZÜN TURİZMİ VE MABETLEŞME YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

AN EVALUATION WITH NENE HATUN NATIONAL HISTORICAL PARK IN TERMS OF DARK TOURISM AND SITE SACRALIZATION

Zühal AKSAKALLI*, Gökalp Nuri SELÇUK**, Cem IŞIK***

ÖZET: Hüzün turizmi, savaş alanlarının mabetleşmesi sonucunu doğuran ve keder olgusuna vurgu yapan alternatif bir turizm türüdür. Bağımsızlık ve ulusal kimlik kazanma mücadelelerinin verildiği alanlar, hüzün turizmi destinasyonları kapsamında değerlendirilmektedir. Milli benlik duygularını yaşamak isteyen insanlar da bu alanları ziyaret ederek, mabetleştirmektedir. Dolayısıyla bu yöndeki bir hareketlilik, ülkelerin turizm çeşitliliğini artırmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı Nene hatun Tarihi Milli Parkı'nın hüzün turizmi potansiyelini değerlendirmektir. Bu amaçla araştırmanın yöntemi olarak, MacCannell (1976)'in Mabetleşme süreci aşamaları (Adlandırma, Sınırlama ve Yükseltme, Tapınaklaştırma, Mekanik Çoğaltma ve Sosyal Çoğaltma) kullanılmış ve bu kapsamda Nene hatun Tarihi Milli Parkı'na bir bakış açısı getirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda Nene hatun Tarihi Milli Parkı için Mabetleşme süreci aşamalarından Adlandırma ve Sınırlama ve Yükseltme aşamalarının gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Mabetleşme süreci aşamalarından Tapınaklaştırma sürecinin ise son üç yıldır yapılmakta olan Aziziye Tabyaları yürüyüşü ile başlamakta olduğu çıkarımı yapılmıştır. Alana yönelik Mekanik Çoğaltma ve Sosyal Çoğaltma aşamalarının ise milli parkın isminin ilanı ve görselleştirilmesinin ardından gerçekleşeceği ve "Nene Hatun" isminin hali hazırda Türkiye'nin birçok yerinde çeşitli alanların adlandırılmasında kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Hüzün Turizmi, Milli Parklar, Nene Hatun, Mabetleşme, Aziziye ve Mecidiye Tabyaları

ABSTRACT: Dark tourism is a type of alternative tourism that emphasizes to grief case and finds out result of sacralization for touristy object. Areas for war of independence and national identity are have importance within dark tourism. Tourists who want to see these battlefields are sanctify these areas. Accordingly, this study aims assess to Nene Hatun National Historical Park within MacCannell's (1976) five stages of sacralization (Naming, Framing-Elevation, Enshrinement, Mechanical Reproduction, Social Reproduction). MacCannell (1976)'s five stages of sacralization were used as the method of research and it was aimed to bring a point of view to Nene Hatun National Historical Park. As a result of the research, it was determined that the stages of Naming and Framing-Elevation were carried out for the Nene Hatun National Historical Park. It was deduced that the stage of Sacralization was beginning with the remembrance day for Aziziye Redoubts which had been going on for the last three years. It is seen that the stages of Mechanical Reproduction and Social Reproduction for the area will take place after the declaration and visualization of the name of the national park and the name "Nene Hatun" is used in many places of Turkey in naming various fields.

Keywords: Dark Tourism, National Parks, Nene Hatun, Sacralization, Aziziye and Mecidiye Redoubts

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi1, Turizm Fakültesi, Erzurum-Türkiye, zuhal.aksakalli@atauni.edu.tr

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi2, Turizm Fakültesi, Erzurum-Türkiye, gokalpns@atauni.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi3, Turizm Fakültesi, Erzurum-Türkiye, isikc@atauni.edu.tr

1. GİRİŞ

Turizmin son yıllardaki gelişimiyle birlikte, turistik hareketlere katılma eğilimleri de farklılık göstermeye başlamış, yeni ve özel alternatif turizm türlerinin ortaya çıkması da kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu gelişim göz önüne alındığında, kişisel eğilimlerin ve yeni trendlerin, turizm hareketlerini yönlendiren ana etkenlerden biri olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum farklı deneyimler yaşamak isteyen turist profilini de yaratmaktadır. Özel ilgisi doğrultusunda bir turistik deneyim yaşamak isteyen turist profili, alternatif turizm hareketliliğinin öznesi konumuna gelmiştir. Özel ilgi turistlerinin katıldığı alternatif turizm türlerinden birisi ise hüzün turizmidir.

Hüzün turizmi, dark turizm, kara turizmi gibi adlarla da anılmakta olan bir turizm türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hüzün turizmi -ya da dark turizm- geçmişte ölümün gerçekleştiği ya da üzüntü yaratmış olayların yaşandığı alanlara yönelik seyahatleri ifade etmektedir. Hüzün turizmine turistleri yönlendiren motivasyonlar ise bazı nedenler sonucu gerçekleşmiş ölüm olaylarına yönelik merak, ölen insanlara verilen önem ve üzüntü yaratan olaylara yönelik ilgi olarak değerlendirilmektedir (Albayrak, 2013). Foley ve Lennon (1996) hüzün turizmini, gerçek ya da ticarileştirilmiş ölüm ve yıkım öğelerinin sunulması ve tüketilmesi olarak ifade etmektedir. Hüzün turizmi öncelikli olarak gerçek ya da siyasi ya da toplumsal baskılarla türetilmiş ölüm, dehşet ya da üzüntü ifade eden alanlara yönelik seyahatler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kılıç ve Akyurt (2011)'a göre korku ve ölüm gibi olgular ve hüzün duygusu insanlara geçmektedir ve bu durum söz konusu olayların yaşandığı alanlara yönelik olarak bir turizm hareketliliği başlatmaktadır. Destinasyonların çekiciliğine katkıda bulunan bu turizm hareketliliği hüzün turizmidir. Kurnaz ve diğerleri (2013) hüzün turizmine yönelik 2012 yılına ait bir istatistikte en çok ilgi gören beş destinasyonu Amerika Birleşik Devletleri'nde 11 Eylül olaylarının yaşandığı Ground Zero, Polonya Auschwitz' teki Nazi Toplama Kampı, Fransa Pont de l'Alma' da Prenses Diana'nın trafik kazası kaza geçirerek hayatını kaybettiği tünel, Ukrayna'da bulunan Çernobil nükleer santral alanı ve Tayvan'daki Kwai köprüsü olarak sıralamışlardır.

Mabetleşme süreci ise Dean MacCannell (1976)'ın "The Tourist: A New Theory of the Leisure Class" isimli çalışmasında yer alan beş boyutlu bir olguyu ifade etmektedir. MacCannell (1976)'a göre Adlandırma, Sınırlama ve Yükseltme, Tapınaklaştırma, Mekanik Çoğaltma ve Sosyal Çoğaltma aşamalarını sırasıyla yaşayan turistik obje mabetleşmektedir. Mabetleşen turistik obje ya da mekânlar, ziyaretçileri için artık kutsal görülen manevi alanlar olarak ifade edilmektedirler.

Araştırma, Nene Hatun Tarihi Milli Parkı'na yönelik hüzün turizmi potansiyelini, MacCannell (1976)'ın mabetleşme süreci kapsamında değerlendirmektedir. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı, Erzurum ili Yakutiye ilçesinde 387 hektarlık bir alan yer içerisinde yer alan bir çekim merkezidir. Alan 18.05.2009'da milli park olarak ilan edilmiştir. Milli park, içerisinde bulundurduğu, 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bölgede düşman kuvvetlerine karşı önemli bir savunma sağlayan tabyalar dolayısıyla oldukça önemli bir tarihi değerdir. Milli park içerisinde çetin mücadelelerin verildiği Aziziye ve Mecidiye Tabyaları yer almaktadır. Milli park, içerisinde aynı zamanda 1952 yılında oluşturulmuş Aziziye Şehitleri Anıtı'nı da bulundurmaktadır. Aziziye ve Mecidiye Tabyaları'nda Rus güçlerine karşı verdiği mücadele ile adını tarihe yazdıran Nene hatun 'un kabri de de yine bu alan içinde yer almaktadır.

Araştırmada, Nene Hatun Tarihi Milli Parkı hüzün turizmi potansiyeli boyutuyla MacCannell (1976)'ın "The Tourist: A New Theory of the Leisure Class" isimli çalışmasında yer alan Mabetleşme süreci kapsamında değerlendirilmiştir. Milli park, Mabetleşme Süreci içerisindeki Adlandırma, Sınırlama ve Yükseltme, Tapınaklaştırma, Mekanik Çoğaltma ve

Sosyal Çoğaltma aşamalarıyla ayrı ayrı değerlendirilip, alanda hüzün turizmi boyutuyla Mabetleşme sürecinin yaşandığına dair bulgular ortaya konmuştur.

1.1. Hüzün Turizminin Kavramsal Çerçevesi

Hüzün turizmi kavramı, geçmişte meydana gelmiş ölüm ve üzüntü duygularının turizm amacıyla tüketilmesi şeklinde açıklanabilir (Aliğaoğlu, 2004). Kozak ve Bahçe (2012), dark turizm olarak da adlandırılan hüzün turizmini, ölüm ve acı olgularına vurgu yapan duyguların yaşandığı alanlara yönelik bir seyahati içeren turizm türü olarak tanımlamaktadır. Hüzün turizmi, ölüm ve acı yaşanmış alanlara yönelik seyahatleri ifade etmektedir. Albayrak (2013)'a göre ise hüzün turizmi, geçmişte gerçekleşmiş ölüm ya da üzüntü oluşturan olayların yaşandığı alanlara yönelik ilgi, merak duygusu, ölen kişilere ya da felaket alanına verilen önem ve değer gibi olgular doğrultusunda oluşan motivasyonlarla gerçekleştirilen seyahatlerin olduğu bir turizm faaliyetidir. Stone (2005) ölüm, acı gibi olgularla ilgili olan alanlara yönelik seyahatlerin temelini antik dönemlere dayandığını ifade etmektedir.

Hüzün turizmi kavramı, alanyazınına Foley ve Lennon ile birlikte 1990'lı yıllarda girmeye başlamıştır (Alaeddinoğlu ve Aliğaoğlu, 2007). Hüzün turizmi, Lennon ve Foley (2000) tarafından "dark turizm" olarak adlandırırken, Seaton (1996) tarafından "thanatourism", Blom (2000) tarafından "morbid turizm", Slayton (2006) tarafından ise "grief tourism" olmak üzere birçok kavram ile ifade edilmiştir.

Hüzün turizmi tüketicileri, üzüntü ve acı duygularını yaşamak ve gerçekleşen olaylar sonucunda kazanılan deneyim aracılığıyla huzura ermek amacı güderek bu seyahatlere katılmaktadır (Seaton, 1996). Turistleri bu seyahatlere yönlendiren güdülerden birisi de geçmişte yaşanmış savaş, afet ve toplu ölüm gibi olayların gerçekleştiği alanların ziyaret edilmesi ile yaşanmışlıkların yeniden hissedilebilmesi arzusudur (Varol, 2015). Turistler için bu seyahatler, geçmişteki zaferlerle gurur duymak, yaşanmış acı ve üzüntüleri yeniden anımsamak ve anmak gibi duygularla gerçekleştirilmektedir (Kozak ve Bahçe, 2012).

Kozak ve Bahçe (2012)'ye göre hüzün turizmi kapsamındaki seyahatler;

- Aushchwitz Nazi toplama kampı gibi işkenceyle ismi anılan yerlere,
- 1915'te Çanakkale Savaşları'nın ya da 1815'te Waterloo muharebesinin yaşandığı savaş alanlarına,
- Japonya Hiroşima'da atom bombasının atıldığı ya da 11 Eylül saldırısının yapıldığı yer gibi insan kaynaklı felaketlerin yaşandığı alanlara,
- Tarihi Sinop cezaevi ya da Alcatraz gibi bir hapishaneye,
- Etna yanardağı püskürmesi ya da 17 Ağustos depremi gibi doğal afetlerin yaşandığı yerlere yapılabilmektedir.

Seaton (1999) ise hüzün turizmine yönelik olarak beş gruptan oluşan bir tipoloji oluşturmuştur. Seaton (1999)'a göre ilk grubu oluşturan tipolojide insanların idam cezası alan birinin idamını izlemek için olan seyahatleri türünden bir hareket vardır. İkinci grupta toplu ölüm ve felaket olaylarının yaşanmış olduğu yerlere yönelen bir turizm hareketliliği söz konusudur. Üçüncü grupta ölümlerin ardından mezar yerlerine ziyaretler bulunmaktadır. Dördüncü grup, ölümün ya da felaketin yaşandığı alanların dışında bir yerde sergilenen eşyalar, varlıklar, materyallerin sergilendiği müze benzeri yerlere ziyaret ve son olarak beşinci grup ise dini nedenler ve ölenlerin anıldığı yerlere yönelik olarak yapılan turizm hareketlerini içermektedir.

Türkiye’de de hüzün turizmi yönünden önemli potansiyele sahip çok sayıda alan vardır. Sarıkamış Allahuekber Dağları Milli Parkı, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Anıtkabir, Başkomutan Tarihi Milli Parkı, Dolmabahçe Sarayı, Nene Hatun Tarihi Milli Parkı, , Iğdır’daki Ermeniler Tarafından Katledilen Şehit Türkler Anıt ve Müzesi, Tarihi Sinop Cezaevi ve Ankara’daki Ulucanlar Cezaevi gibi alanlar Türkiye için önemli bir hüzün turizmi potansiyeli oluşturmaktadır.

Kendle (2008), hüzün turizmi örneklerinden biri olarak 11 Eylül terörist saldırılarının sonucunda oluşturulan New York’taki Ground Zero’ ya yönelen hareketliliği işaret etmektedir. Yine Kendle (2008)’in çalışmasına göre Katrina Kasırgası sonrası New Orleans’a ve 2004 yılındaki tsunaminin ardından Doğu Asya’ya yönelik ziyaretler de hüzün turizmi kapsamında felaket turizmi örnekleridir. Hüzün turizmi kapsamında dünya çapında birçok alan, yapı, gerçek ya da simgesel mezarlık gibi önemli unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar, Auschwitz Toplama Kampı gibi ölüm kampları, Kamboçya’daki Ölüm Tarlası gibi soykırım alanları, sinema oyuncusu James Dean’in trafik kazasında öldüğü yer gibi ünlülerle ilgili hüzün alanları, Gelibolu gibi savaş alanları, Leeds’teki Kraliyet Askeri Müzesi gibi ölüm ya da ölümlerin gerçekleştirildiği silahların sergilendiği müzeler olarak örneklendirilebilmektedir (Stone, 2005).

Kılıç ve Akyurt (2011)’a göre keder, korku, ölüm olaylarının yaşandığı alanlarda turizm hareketliliği görülürken, bu destinasyonların zamanla çekiciliği de artmaktadır.

1.2. Savaş Alanlarına Yönelik Hüzün Turizmi (Savaş Alanları Turizmi)

Savaşlar ve savaş alanları, insanlar ve toplum üzerinde farklı yönlü etkiler yaratan olay ve yerlerdir. Bu sebeple savaşların yapıldığı alanlara yönelik seyahatler son yıllarda en dikkat çeken faaliyetlerden birisi olarak görülmektedir. İnsanları bu alanlara seyahat etmeye yönlendiren çeşitli sebepler vardır. Bu sebeplerden en önemli olanları; tarih ilgisi ve yapılan fedakârlığa karşı minnettarlık hissetme olarak belirtilmektedir (Hall ve Başarın, 2009). Savaş alanları turizmi, insanların tarihi savaşların yapıldığı alanları ve bu alandaki kalıntıları görme arzusunun yarattığı bir turizm türü olarak ifade edilmektedir (Doğaner, 2006).

Miras turizmi içerisinde değerlendirilen hüzün turizmi, farklı sebeplerle üzüntü yaratan alanların turizm amacıyla tüketilmesi anlamına gelmektedir. Savaş alanlarına yönelik olan ziyaretler de, bu turizm türüne bir örnek teşkil etmektedir (Aliağaoğlu, 2008). Seaton (1999)’ın da belirttiği gibi, hüzün turizmi artık büyük toplulukların ilgi gösterdiği bir turizm çeşididir. Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu (2007)’na göre hüzün turizmi içerisinde en fazla talep oluşturan ve sosyal, ekonomik yönden değer oluşturan turizm çeşidi savaş alanları turizmidir.

Başarın ve Hall (2008) savaş sahalarına yönelik hüzün turizmini, son on yıl içerisinde en yoğun gelişen turizm çeşitlerinden birisi olarak ifade etmiştir. Hall ve Başarın (2009), yaptıkları bir çalışmada, Avustralyalılar ve Yeni Zelandalıların ulus olma sürecinin başlangıcı olarak Çanakkale Savaşları’nı gördüklerini savunmuşlar ve Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı’na yönelik ziyaretleri bu bağlamda değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla savaş alanlarına yönelik ziyaretlerin sadece bu alanları ve ölümü görme amacıyla değil, toplumların ulus olma mücadelelerindeki önemi nedeniyle de yapıldığını belirtmişlerdir.

Yine Seaton (1999) çeşitli ülkelerde bulunan Waterloo, Gettysburg, Pearl Harbour, Normandie gibi savaş alanlarını, milyonlarca insanın seyahat ettiği turizm bölgeleri olarak değerlendirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki iç savaşın ardından kalan mezarlıklara yapılan seyahatler savaş alanları turizminin ilk örnekleri sayılabilir (Atay ve Yeşildağ, 2011). Weir (2003) I. Dünya savaşına ait olan ve Fransa-Belçika’da bulunan Batı Savaş Hattındaki (Western Front) savaş alanlarına 1950’li yıllardan sonra anma törenleri için gidilmeye

başlandığını ifade etmektedir. Weir (2003), Somme bölgesindeki Western Front'a milyonlarca ziyaretçinin gittiğini ve buranın önemli bir turistik çekicilik haline geldiğini belirtmiştir.

Hall ve Başarın (2009), savaş alanlarının ziyaret edilme sebeplerini:

- Tarih ilgisi,
- Ünü bilinen bir kahramanın mezarını görme isteği,
- Fedakârlık karşısında minnet duyma,
- Bir şehit için yas tutma duygusu,
- Savaş olgusunu anlama,
- Kazanılmış zaferi kutlama isteği ve hatırlama duygusu,
- Savaşın ardında bıraktığı anıtları ve mezarlıkları görme isteği gibi sebepler olarak ifade etmiştir.

Ülkemizde ise bağımsızlık ve ulus olma mücadelelerinde önemli çarpışmaların gerçekleştiği, Sarıkamış Allahuekber Dağları Milli Parkı, Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi Milli Parkı, Başkomutan Tarihi Milli Parkı ve Nene Hatun Tarihi Milli Parkı gibi alanlar da hüzün turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Smith (1998)'e göre hüzün turizmi kapsamında savaş ile ilişkili olan faaliyetler, alanlar ve destinasyonlar, turizm pazarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

Smith (1998)'e göre savaşla ilgili olan turistik çekicilikler, savaş alanları turizminde çok önemlidir. Kamboçya'da bulunan ölüm tarlaları (Killing Fields), Belçika'daki Waterloo, Bosna'da toplu katliamların yapıldığı ve bugün anıtların yer aldığı bölge, Pennsylvania'da yer alan Gettysburg, Dallas'ta Kennedy'ye suikastın yapıldığı alan ve Pearl Harbor gibi örnekler hüzün turizmi potansiyeli açısından önemli turistik çekicilikler olarak sayılabilir. Bu örneklerin önemli bir kısmı savaşın yarattığı alanlardır ve bu alanları her yıl binlerce insan çeşitli duygularla, savaş turizmi kapsamında ziyaret etmektedir. Seaton (1996), İngiliz ziyaretçilerin, Waterloo'yu görmelerinden sonra büyüklük, kahramanlık gibi değerleri hissederek döndüklerini belirtmiştir. Bu alanlara yapılan ziyaretler, tarihe olan merak ve geçmişini öğrenme duygularıyla başlarken, ziyaret sonrasında insanlarda geçmişe karşı manevi borçlarını ödeme, yas tutma görevini yerine getirme gibi duygularla rahatlama olarak sona ermektedir. Çeşitli savaş alanlarında gerçekleştirilen hüzün turizmi faaliyetleri, savaş kimliği ile öne çıkan tarihi milli parklara yönelik olarak da gerçekleşmektedir. Ülkemizdeki tarihi milli parklar da bu açıdan zengin bir potansiyele sahiptir.

1.3. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı

93 Harbi olarak bilinen 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşları esnasında Erzurum'un korunmasını sağlayan ve şu an Nene Hatun Tarihi Milli Parkı içerisinde bulunan Aziziye ve Mecidiye Tabyaları, Rus güçlerin şehre ilerlemesine karşı verilen mücadelelerin mekânı olmuştur. Erzurum'a karşı saldırıya geçen Ruslar, Ermenilerden de destek alarak tabyalar bölgesine ilerleyip, buradaki Türk güçlerini şehit eder. Erzurum halkı bu olay karşısında, o dönem 20 yaşında olan Nene Hatun liderliğinde tabyalar bölgesine akın ederek büyük bir mücadele verir. Bu çarpışma sonucunda Erzurum halkı, tabyaları Rus güçlerden geri alır (Milliparklar, 2016).

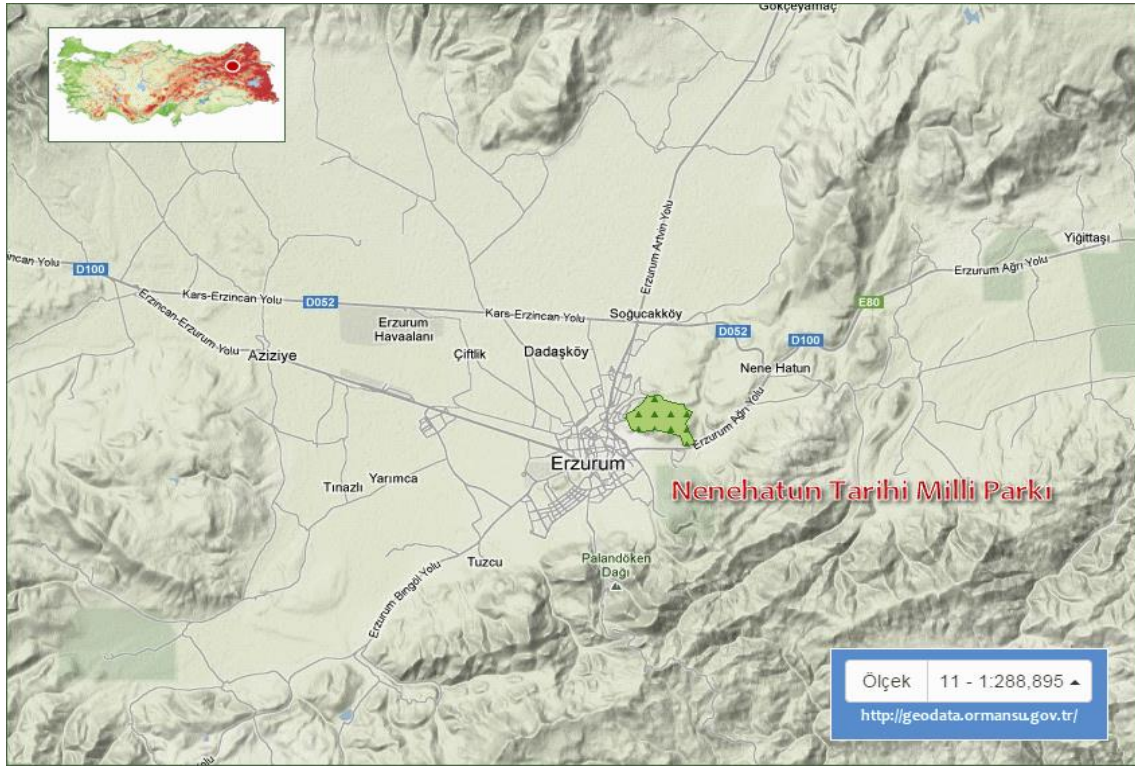
Nene Hatun Tarihi Milli Parkı, Aziziye Tabyaları'ndaki mücadelede kahramanlığıyla tanınmış olan Nene Hatun'dan ismini almıştır. Nene Hatun 22 Mayıs 1955 günü Erzurum'da vefat etmiştir ve şu an milli park içerisinde yer alan Aziziye Anıtı'nın yanına defnedilmiştir. Kabri ve anıt mezarı bugün hala burada bulunmaktadır.

387 hektarlık bir alan üzerine kurulu olan milli park, Erzurum şehir merkezinin yaklaşık 2 km mesafe doğusunda Topdağı olarak adlandırılan bölgede yer almaktadır. Milli parkın konumu Şekil 1.1'de gösterilmektedir. Milli Park, içerisinde yer alan Aziziye ve Mecidiye Tabyaları dolayısıyla bölgede 'Tabyalar' olarak da adlandırılmaktadır.

Aziziye, Mecidiye Tabyaları ve buldukları alan, uzun zaman askeri güvenlik bölgesi içerisinde bulunduktan sonra 18 Mayıs 2009 tarihinde, 2009/15016 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Nene Hatun Tarihi Milli Parkı olarak belirlenmiştir. Aşıroğlu (1996), isimlerinin de çağrıştırdığı üzere Aziziye Tabyaları'nın Sultan Abdülaziz zamanında, Mecidiye Tabyası'nın ise Sultan Abdülmecit zamanında inşa edildiğini ifade etmiştir.

Zaman ve Coşkun (2012), Nene Hatun Tarihi Milli Park alanının, milli park olarak koruma altına alınmasında önemli kaynak değerlerinin rol oynadığını belirtmektedir. Zaman ve Coşkun (2012)'a göre, bu kaynak değerleri öncelikle Aziziye ve Mecidiye Tabyaları ve Nene Hatun' un anıt mezarı, Aziziye Şehitler Anıtı, şehitlikler ve savaşın ardında bıraktığı diğer coğrafi ve maddi öğelerdir. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı'nda en güçlü çekicilik kaynağı tabyalar olmakla birlikte, Aziziye Şehitler Anıtı ve Nene Hatun anıt mezarı da milli parkın en önemli değerleridir (Zaman ve Coşkun, 2012). Erzurum çevresindeki şehre hâkim tepelerin birçoğunda çeşitli zamanlarda yapılmış başka tabyalar da bulunmaktadır. Erzurum ilinin ve çevresinin korunması amacıyla, Erzurum kalesi merkez alınarak üç kollu bir tabya kuşağı yapılmıştır. Aziziye ve Mecidiye Tabyaları da bu kuşak içerisinde yer alan önemli yapılardır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı döneminde, bölgenin işgalci kuvvetlere karşı savunulmasında önemli bir yer tutan tabyalar, kültürel kaynak değeri olması ile birlikte; mimari yapısıyla da doğal kaynak değeri göstermektedir (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2016). Bunların yanında Nene Hatun Tarihi Milli Parkı alanı içerisinde Aziziye Şehitleri Anıtı, Nene Hatun'u simgeleyen bir heykel ve savaş dönemine ait olan ve çeşitli noktalarda konumlanmış tarihi top arabaları gibi unsurlar bulunmaktadır. 2014 yılında gezintiye yönelik araçları alınan ve milli park çevresini kapsayan güzergâhlar üzerinde tur faaliyetleri ve bunlara ek olarak seyir terası da uygulamaya geçirilmiştir.

Şekil 1.1. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı Konum Haritası

Kaynak: milliparklar.gov.tr

Fotoğraf 1.1. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı Girişi

Fotoğraf 1.2. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı İçerisindeki Manzara Seyir Teraslarından

Biri

Kaynak: milliparklar.gov.tr

1.3.1. Aziziye Tabyaları ve Mecidiye Tabyası

Aziziye Tabyaları, 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında doğu tarafından gelen Rus güçlerine karşı şehrin savunmasında önemli mücadelelerin verildiği savaş mimarisi örneğidir. Aziziye Tabyaları Fosfor Mustafa Paşa'nın projesi dâhilinde inşa edilmiştir. Tabyalar; 1 Numaralı Aziziye Tabyası, 2 Numaralı Aziziye Tabyası ve 3 Numaralı Aziziye Tabyası olmak üzere üç adettir. Bu tabyalar, güneyden kuzeye doğru sıralanmışlardır.

1.3.1.1. 1 Numaralı Aziziye Tabyası

Erzurum'a doğu tarafından gelecek Rus ya da İran saldırılarına karşı 1867-1872 yılları arasında Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılmıştır. 1 Numaralı Aziziye Tabyası'nın giriş ve güneybatı kısmı ayaktaadır. Yaklaşık 7 metre yüksekliğindeki bu kısımların 2 katlı bir plan dâhilinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. 1 numaralı Aziziye Tabyası, kullanımda olduğu dönem içerisinde 8 koğuş, 3 ya da 4 adet sofa, subay odaları, mutfak, ambar ve su kuyularına sahipti. Tarihinin bilinmediği bir yangın geçirmiş olan tabyanın dış ve iç kısımları bazalt taşından yapılmıştır. Savaş döneminden kalma kan izlerinin hala duvarlarında olduğuna inanılan 1 numaralı Aziziye Tabyası, bölge halkı tarafından kahramanlık göstergesi olarak görülmektedir (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2014). Erzurum'un doğusunda yer alan Karskapı yönündeki dağın güney kısmında, Erzurum- Kars arasındaki yola hâkim bir noktada kontrol amaçlı yapılan 1 numaralı Aziziye Tabyası'nın büyük bir kısmı tahrip olmuştur. 1867-1873 yılları arasında Sultan Abdülaziz tarafından batıya doğru bir sırt üzerinde yaptırılan 1

numaralı Aziziye Tabyası, güney tarafta bulunan tabyadır ve yanında Aziziye Şehitler Anıtı ve Nene Hatun' un anıt mezarı bulunmaktadır (Özcan, 2014).

*Fotoğraf 1.3. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı İçerindeki 1 Numaralı Aziziye Tabyası
Kaynak: milliparklar.gov.tr*

*Fotoğraf 1.4. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı İçerisindeki 1 Numaralı Aziziye Tabyası
Önündeki Tur Güzergâhı Tabelaları*

1.3.1.2. 2 Numaralı Aziziye Tabyası

1869-1873 yılları arasında Fosfor Mustafa Paşa'nın projesi ve nezaretinde yaptırılmıştır. Erzurum'un doğusunda bulunan Topdağı'nın güneyinde 1 Numaralı Aziziye Tabyası'nın 200 metre kuzeyinde bulunmaktadır. Aziziye Tabyaları'yla birlikte 1869-1873 yılları arasında, Sultan Abdülaziz döneminde Fosfor Mustafa Paşa'nın projesi üzerine yapılmıştır. 2 numaralı Aziziye Tabyası bugün hilal şeklindeki bir toprak yığını ve bu şeklin iki ucunda bulunan taş bir yapıdan meydana gelmektedir (Özcan, 2014). Bu yapının büyük bir kısmı bugün tahrip olmuş bir şekildedir. 2 Numaralı Aziziye Tabyası sağ ve sol kanattan oluşan iki yapı dâhilinde olup, sağ kanattaki bölüm daha sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Sağ kanattaki yapı, içerisindeki yaklaşık 9 metre uzunluğundaki bir dehliz ve ucunda yer alan bir odadan oluşmaktadır. Bu alanların, geçici barınak ya da cephanelik olarak inşa edildiği düşünülmektedir. 2 Numaralı Aziziye Tabyası, 8 Kasım 1877 gecesi Rus güçlerin ilk işgal ettiği yapı olmasıyla birlikte, 9 Kasım 1877'de ilk kurtarılan tabya olma özelliğini de taşımaktadır. 8 Kasım 1877 gecesi, Rus güçler, Topdağı önlerine kadar ilerlemiş ve önce 2 ve 3 Numaralı Aziziye Tabyaları'nı ele geçirmişlerdir (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2014).

Fotoğraf 1.5. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı İçerisindeki 2 Numaralı Aziziye Tabyası

Kaynak: milliparklar.gov.tr

Fotoğraf 1.6. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı İçerisindeki 2 Numaralı Aziziye Tabyası

1.3.1.3. 3 Numaralı Aziziye Tabyası

3 numaralı Aziziye Tabyası; 2 numaralı Aziziye Tabyası'nın 200 metre kuzey tarafında, Mecidiye Tabyası'nın ise 300 metre güney tarafında bulunmaktadır. 3 numaralı Aziziye Tabyası da 1869-1873 yılları arasında Fosfor Mustafa Paşa'nın projesiyle, Pasinler ovasından başlayan Vank dersine bağlanan çukurların kapatılması amacıyla yapılmıştır (Özcan, 2014). 3 Numaralı Aziziye Tabyası, asıl tabya ve onun güneybatı ucunda bulunan ve 2 Numaralı Aziziye Tabyası ile yer altından bağlantı sağlayan bir merdiven bunun çevresindeki siper duvarlarından oluşmaktadır. Tabyanın günümüzde batı duvarlarının tamamı ile kuzeybatı ve güneybatı kısımlarının 12 metrelik bölümleri dışardan görülmektedir. Tabyanın diğer kısımları kalın bir toprak örtüsüyle kapanmıştır. Tabyanın ortasındaki avluda biri kuzey biri güney kısımda olmak üzere 2 adet de sarnıç bulunmaktadır. Tabya kapısının üst kısmında bir kitabe yeri bulunmakta olup, kitabe günümüzde mevcut değildir. Kitabenin Rus işgali sırasında tahrip edildiği ve götürüldüğü düşünülmektedir. 3 Numaralı Aziziye Tabyası 8 Kasım 1877 gecesindeki baskında ele geçirilmiş olup, daha sonra Mecidiye Tabyası'nda Erzurum halkının Osmanlı ordusuyla verdiği mücadele ardından tekrar kurtarılmıştır (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2014).

Fotoğraf 1.7. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı İçerisindeki 3 Numaralı Aziziye Tabyası
Kaynak: milliparklar.gov.tr

Fotoğraf 1.8. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı İçerisindeki 3 Numaralı Aziziye Tabyası

1.3.1.4. Mecidiye Tabyası

Sultan Abdülmecid tarafından 1852 yılında özel olarak hazırlattırılan proje dâhilinde Erzurum Valisi Zarf Mustafa Paşa'nın nezaretinde yaptırılmıştır. Erzurum'un doğusunda yer alan 2042 rakımlı Topdağı'nın kuzey ucunda bulunmaktadır (Özcan, 2014).

Mecidiye Tabyası Topdağı üzerine yaptırılmış olan ilk yapıdır. Tabya, Erzurum'u doğudaki Yanıkdere ve kuzeydeki Gürcü Boğazı istikametlerinden gelen düşman saldırılarından korumak amacıyla yaptırılmıştır. Mecidiye Tabyası tamamen iyi tür küfeki taşından yaptırılmış ve dışardan düz toprak damla örtülmüştür. Bu Tabya Erzurum iline hâkim bir tepede yapılmış iyi bir karakol ve kışla olarak görülmüştür. Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 9 Kasım 1877 sabahı Firdevsoğlu Kışlası'ndan Mecidiye Tabyası'na gelerek savaşı buradan yönetmiştir. Mecidiye Tabyası, Erzurum savunmasında önemli bir stratejik destek unsuru olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Erzurum şehrinin düşmemesini sağlayan en önemli faktör olarak değerlendirilmektedir (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2014).

Yapı, savaş idaresinin yapıldığı bina ve asker barınağı olarak kullanılmış ve diğer tabyalara göre daha az tahrip olmuştur. Tabyanın ön kısmında büyük bir avlu vardır. Tabyanın orta kısmı tek katlı, yan kısımları ise iki katlıdır. Tabyada, üst kata doğru çıkan merdivenler de bulunmaktadır. Tabya içerisinde koğuş olarak değerlendirilen ayrı ayrı odalar, yemekhane şeklindeki kısımlar, hamam ve tuvalet bölümleri vardır. Mecidiye Tabyası, Erzurum şehrini yukardan gören bir tepe üzerinde şehre oldukça yakın bir konumdadır (Eymirli, 2012).

Fotoğraf 1.9. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı İçerisindeki Mecidiye Tabyası

Kaynak: milliparklar.org.tr

Fotoğraf 1.10. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı İçerisindeki Mecidiye Tabyası

Kaynak: Aydın, 2007

1.3.2. Aziziye Şehitleri Anıtı ve Nene Hatun'un Kabri

Anıt, Aziziye Tabyaları yanında Aziziye Şehitleri'nin anısını yaşatmak ve bu büyük zaferin simgeleştirilmesi amacıyla, dönemin 3. Ordu Müfettişi Orgeneral Nurettin Baransel tarafından 1952 yılında yaptırılmıştır. Nene Hatun'un da katıldığı büyük bir resmi törenle 30 Ağustos 1952 tarihinde açılışı yapılmıştır. Anıt üzerinde Aziziye Şehitleri'nin anısına üç bronz rölyef bulunmaktadır. Bugün hala önündeki bronz plakada *'Bu gelinlik genç kızlar, ihtiyar erkekler ve nineler, kendi namusları ve Türk milletinin şan ve şerefi için saldırdılar, dövüştüler ve öldüler. Şimdi Türk milletinin kalbinde yaşıyorlar. 1877.'* şeklindeki yazıtıyla misafirlerini karşılamaktadır.

Fotoğraf 1.11. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı İçerisindeki Aziziye Şehitleri Anıtı

Kaynak: erzurum.bel.tr

Anıtın hemen arkasında 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda cesur bir kahramanlık gösteren Türk kadını Nene Hatun'un kabri bulunmaktadır. Kabrin başındaki plakada "1877-78 OSMANLI-RUS HARBİ'NDE AZİZİYE TABYADA GENÇ KIZ İKEN RUS ASKERLERİYLE GÖĞÜS GÖĞÜSE ÇARPIŞARAK TÜRK KADINININ SAVAŞÇILIK RUH VE ASALETİNİ DÜNYAYA TANITAN KAHRAMAN TÜRK ANASI NENE HATUN'UN RUHUNA FATİHA. VEFATI 22 MAYIS 1955." yazısı bulunmaktadır. Nene Hatun'a 1952 yılında "3. Ordu'nun Nenesi" unvanı verilmiş, kendisi 1955 yılında ise Türkiye'de "Yılın Annesi" unvanı verilen ilk kadın olmuştur.

Fotoğraf 1.12. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı İçerisindeki Nene Hatun Kabri

Aziziye Şehitleri Anıtı'nın sağ tarafındaki “İHTİYARLAR, KIZLAR, GENÇLER, ASKERLER” isimlerinin yazılı olduğu birer mezar taşının yer aldığı alanda ise anıtın inşası sonrası yine alandaki orijinal mezarları açılarak oraya yeniden defnedilen 70 şehidin naaşı bulunmaktadır. 1952 yılında anıtın inşası sonrası söz konusu mezarlar açılarak 70 şehit anıt yanına bir arada defnedilmişlerdir. Uzun yıllar sembolik şehitlik zannedilen bu alanın sembolik şehitlik olmadığı son yıllardaki farkındalıkla ortaya çıkmıştır.

Fotoğraf 1.13. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı İçerisindeki Aziziye Şehitleri Anıtı Yanındaki Toplu Şehitlik

Kaynak: Sağsöz, 2015

1.4. Mabetleşme Süreci

MacCannell (1976) ‘The Tourist: A New Theory of the Leisure Class’ isimli çalışmasında turistik objenin mabetleşmesini ele almıştır. Hüzün turizmi kapsamında değerlendirilen Mabetleşme süreci, MacCannell (1976)’ın ifadesiyle beş aşamadan oluşmaktadır. Bu beş aşama için ayrı ayrı değerlendirilen mekân, eğer bu süreci yaşıyorsa mabetleşmektedir. MacCannell (1976)’a göre turiste sunulan bir obje için turistik potansiyel olgusu, belirli bir süreç dâhilinde gelişmektedir. Bu süreç içerisinde söz konusu turistik obje, benzerlerinden farklılaşır ve sonunda kutsallaşarak süreci sonuçlandırır. Kutsallaşan turistik obje, ziyaretçiler için kısmen manevi bir yere dönüşür. Bu kutsallaşma süreci beş aşamadan meydana gelmektedir. Bu aşamalar Adlandırma (Naming), Sınırlandırma ve Yükseltme (Framing-Elevation), Tapınaklaştırma (Enshrinement), Mekanik Çoğaltma (Mechanical Reproduction) ve Sosyal Çoğaltma (Social Reproduction) şeklinde gerçekleşmektedir (Alaeddinoğlu ve Aliağaoğlu, 2007).

Turistik bir obje ile savaş alanının mabetleşmesi birbirinden farklı olarak gelişmektedir. Alaeddinoğlu ve Aliagaoglu (2007)'na göre, MacCannell (1976) turistik obje olarak Mona Liza ya da Napolyon'un şapkasını seçmiştir fakat savaş alanları bu objelerden farklı niteliktedir. Seaton (1999), Waterloo savaş alanlarının Mabetleşme sürecini değerlendirdiği çalışmasında, süreçte yer alan bu aşamaların savaş alanları için birbirinden ayırt edilemeyeceğini ve sürecin bitmeden devam eden bir gelişim gösterdiğini ifade etmiştir. Askeri bir sahanın mabetleşmesi, insanların milliyetçilik hislerinden olumlu ya da olumsuz olarak etkilenmektedir (Seaton, 1999).

Bir mekân ya da turistik objenin Mabetleşme süreci, Adlandırma aşaması ile başlamaktadır. MacCannell (1976), Mabetleşme süreci aşamasındaki objenin adlandırılmasından önce, objenin özgünlüğe yönelik olarak birçok araştırmanın yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak Alaeddinoğlu ve Aliagaoglu (2007)'na göre bu özellik savaş alanları için geçerli değildir. MacCannell (1976)'a göre, ilk etapta bir alan benzeri olan diğer alanlardan ayırt edilir ve farklılaşır, böylece mekânın Mabetleşme süreci başlar. Bu ilk aşamaya Adlandırma aşaması denilmektedir (Alaeddinoğlu ve Aliagaoglu, 2007).

Mabetleşme sürecinde ikinci aşama Sınırlama (Çerçeveleme) ve Yükseltme olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu bu ikinci aşamada turistik öğenin çevresi bir sınırla çerçevelenmekte ve bu alan içerisinde turistik öğe sergilenmektedir (MacCannell, 1976). Böylece obje sınırlandırılmış ve yükseltilmiş olmaktadır.

MacCannell (1976)'a göre objenin sınırlandırma aşamasına girmesinden sonra, üçüncü aşama olan Tapınaklaştırma aşamasına geçilmiş olur. Tapınaklaştırma aşaması, kutsal objeleri içinde bulunduran yapılar olarak değerlendirilebilir (MacCannell, 1976).

Turistik obje için Mekanik Çoğaltma baskı, fotoğraf ve çeşitli resimler aracılığıyla objenin tekrar yaratılması aşamasıdır. Bu nedenle Mekanik Çoğaltma aşamasının, turistik bir objenin ya da mekânın mabetleşmesi sürecinde, turistik hedef doğrultusunda seyahat etmek isteyen turistlerin gerçeği bulmasında çok önemli olduğu ortaya çıkmaktadır (MacCannell, 1976). Mabetleşme süreci içerisinde dördüncü sırada yer alan Mekanik Çoğaltma aşaması, turistik objenin heykel, fotoğraf, baskı, çeşitli eşyalar gibi maddi unsurlar yoluyla çoğaltılması olarak ifade edilmektedir. Turistik objeye hikâye oluşturan olayları anlatması ve yansıtması sonrasındaki dönemde de gazeteler, Mekanik Çoğaltma aşamasında önemli bir rol oynamaktadır. Sonrasında ise bu aşama romanlar, diğer edebi eserler, tiyatrolar, resimler, heykeller ve yazılı enstrümanlar ile ortaya çıkmaktadır. Bugünün en etkili Mekanik Çoğaltma örneği filmler iken mabetleştirme sürecinin örneği ise yazılı medyadır (Alaeddinoğlu ve Aliagaoglu, 2007).

Mekânın ya da turistik objenin mabetleşmesi sürecinin son aşaması olan Sosyal Çoğaltma Seaton (1999)'a göre, savaş alanındaki objelerin savaş alanı dışında temsil edilmesi ve anılması olarak da açıklanmaktadır. Çok güçlü simgesel obje ve olaylar bulunduğu yerde kalmayıp sosyal çevre tarafından çoğaltılır ve insan yaşamının gündelik bir parçası haline gelir. Bu aşama alanın ya da bölgenin belli bir çekiciliği ile kendini başka alanlarda adlandırması şeklinde oluşmaktadır (MacCannell, 1976).

Mabetleşme süreci yerli ve yabancı birçok araştırmacı tarafından çalışılmıştır. Türkiye'deki savaş alanları turizmine yönelik sahalar olan milli parklar da Mabetleşme süreci içerisinde değerlendirilmesi gereken önemli kaynaklardır. Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı için Kaya (2006) ve Aliagaoglu (2008), Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı için Alaeddinoğlu ve Aliagaoglu (2007), Sarıkamış Tarihi Milli Parkı için Yirik ve Seyitoğlu (2014) Mabetleşme sürecini değerlendirmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı'nın Mabetleşme Sürecinin Değerlendirilmesi

Çalışmada Nene Hatun Tarihi Milli Parkı, MacCannell (1976)'in 'The Tourist: A New Theory of the Leisure Class' isimli çalışmasında yer alan Mabetleşme sürecinin aşamaları doğrultusunda değerlendirilmiştir. Çalışmanın yöntemi olarak Mabetleşme süreci içerisinde yer alan aşamalar kullanılmıştır. İkincil veri analizi aracılığıyla bu aşamalar Nene Hatun Tarihi Milli Parkı kapsamında ele alınmış ve bir bakış açısı getirilmesi amaçlanmıştır. Doğa Koruma ve Milli Parklar 13. Bölge Müdürlüğü (Erzurum), ATAK Arama Kurtarma ve Doğa Sporları Kulübü ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile görüşmeler sonrasında Nene Hatun Tarihi Milli Parkı'na ait ikincil veriler ve fotoğraflar elde edilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Buna ek olarak üç yıldır Kasım ayı içerisinde Erzurum Valiliği'ne bağlı olarak faaliyet gösteren 9 Kasım Tabyalar Platformu tarafından düzenlenen ve Erzurum Büyükşehir Belediyesi, Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA), Atatürk Üniversitesi, Erzurum Teknik Üniversitesi ve Erzurum ili ve ulusal düzeydeki çeşitli sivil toplum kuruluşlarının katılım sağladığı "Büyük Buluşma", "Aziziye Destanı- Tabyalara Yürüyoruz", "Tarihine Tanık Ol" isimli yürüyüşlerle alana yönelik ziyaretçi hareketliliği değerlendirilmiştir.

Fotoğraf 2.1. Aziziye Destanı-Tabyalara Yürüyoruz Etkinliği

Fotoğraf 2.2. Aziziye Destanı-Tabyalara Yürüyoruz Etkinliği

2.1.1. Adlandırma (Naming)

Seaton (1999), savaş alanlarının genelde zafer kazananlar tarafından adlandırıldığını belirtmiştir. Bu sahalarda genellikle şehrin bulunduğu alanların dışında, bir ada sahip olmayan kırsal yerlerdir. Seaton (1999)'a göre Adlandırma ile savaş alanının sınırları çizilmiştir ve turistler için söz konusu savaşla ilgili olarak çağrışımlar yapabilecek bir ad verilmiştir. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı ismini, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı esnasında, Kafkasya ve Doğu Anadolu cephesi dâhilinde Erzurum halkının Rus güçlerine karşı verdiği çetin mücadelenin yaşandığı sembol alan olan Aziziye ve Mecidiye Tabyaları'nda destanlaşan Nene Hatun isimli Türk kadınından almaktadır.

24 Nisan 1877'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nda Erzurum ve Doğu Anadolu hattındaki şehirlere yönelik Rus saldırıları karşısında kanlı mücadeleler verilmiştir. Savaş bölge için Kafkasya ve Doğu Anadolu cephelerinde gerçekleştirilmiştir. 9 Kasım'da Erzurum halkının tabyalara doğru harekete geçerek Türk ordusu kuvvetleriyle birlikte Erzurum'un savunmasını gerçekleştirmesiyle 'Aziziye Zaferi' olarak destanlaşmış ve Türk kahramanlık tarihine yazılmıştır. Uzun dönem askeri güvenlik bölgesi içerisinde yer alan saha, Nene Hatun ve 93 Harbi Şehitlerinin büyük anısı için 18 Mayıs 2009 tarihinde "Nene Hatun Tarihi Milli Parkı" adını almıştır.

2.1.2. Sınırlama ve Yükseltme (Framing-Elevation)

Alaeddinoğlu ve Aliagağlu (2007), savaş alanının bulunduğu alandan soyutlanarak sınırlandırılmasını birçok açıdan problemli olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü savaş dönemine ait olan ölmüş bedenler, maddi öğeler gibi savaş unsurları uzun zaman önce büyük ölçüde tahrip olmuş ya da kısmen yok olmuşlardır ve şu an sunulan alanlar kısmen de olsa orijinal halinden farklılaşmıştır (Alaeddinoğlu ve Aliagağlu, 2007). Sınırlama ve Yükseltme, turistik obje için gerçekleştirilebilir bir süreçken, savaş alanları için kısmen gerçekleştirilemeyen bir aşama olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü savaş alanları, olay üzerinden geçen zaman doğrultusunda birtakım tahrip olmalarla karşı karşıya kalmaktadır. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı içerisinde yer alan tabyalar, şehitlikler, top ve silah kalıntıları, siperler gibi maddi öğeler parkın sınırları adına

belirsizliklerin oluşmasını önlemiştir. Bu maddi öğelerle parkın Sınırlama ve Yükseltme aşamasının gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

Erzurum şehrinin 2 km doğusundaki Topdağı üzerinde yer alan ve Aziziye, Mecidiye Tabyaları'nı da içine alan Nene Hatun Tarihi Milli Parkı'nın, 18 Mayıs 2009 tarihli, 2009/15016 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla milli park statüsüne kavuşmasının, Sınırlama aşamasının gerçekleştirilmesine yönelik ilk adım olduğu düşünülmektedir. 'Nene Hatun Tarihi Milli Parkı' olarak ilan edilen alanın, Sınırlama ve Çerçeveleme aşamasını bu şekilde tamamladığı ifade edilebilir. Milli park alanı içerisinde yer alan tabyalar, Nene Hatun'un mezarı ve Aziziye Şehitleri Anıtı gibi maddi unsurlar sahanın Yükseltme (Sergileme) aşamasını oluşturma yönündeki yapılarıdır.

Sahanın milli park ilan edilmesi ile Sınırlama (Çerçeveleme) ve Yükseltme aşamasının gerçekleştirildiği ifade edilebilir. Sınırlama ve Yükseltme aşaması içerisindeki bir sonraki adımın koruma ve zenginleştirme aşaması olduğu belirtilmektedir (MacCannell, 1976). Dolayısıyla milli park için de Sınırlama ve Yükseltme safhasının ardından, alanın korunması ve zenginleştirilmesine yönelik çalışmaların sürdürülmekte olduğu da değerlendirilmektedir. Alan için Kudaka (Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı) tarafından hazırlanmış olan 'Nene Hatun Tarihi Milli Parkı-Aziziye ve Mecidiye Tabyaları'nın Turizme Kazandırılması' çalışması, Erzurum'da Harp Tarihi Müzesinin Kurulmasına Yönelik Değerlendirme Raporları ve Doğa Koruma ve Milli Parklar 13. Bölge Müdürlüğü'nün yapmış olduğu çalıştaylar alanın koruma ve zenginleştirme aşamasını da yaşamakta olduğu yönünde değerlendirilebilir.

2.1.3. Tapınaklaştırma (Enshrinement)

MacCannell (1976)'ın örneğinde, Almanya-Gutenberg'da Gutenberg Müzesi içerisinde bulunan orijinal incilin saklandığı yapının duvarları, Tapınaklaştırma aşamasına girmiştir. Fakat savaş alanları için aynı durumun gerçekleşmesi söz konusu olmayabilir (MacCannell, 1976). Buna rağmen, Nene Hatun Tarihi Milli Parkı için savaş zamanından itibaren savaş alanı içerisinde yer alan tabyalar ve savaşın anısının yaşatıldığı anıt Tapınaklaştırma süreci örnekleri olarak değerlendirilebilir. Kutsallığı bir maddi öğe sembolünde barındıran Aziziye ve Mecidiye Tabyaları, Aziziye Şehitleri Anıtı ve Nene Hatun'un mezarı şeklindeki yapılarıdır ve bunlar Tapınaklaştırma aşamasının unsurları olarak düşünülebilir. Ulusal benlik ve kendi tarihine saygı duygusuyla hareket eden binlerce insan, her yıl -bir anlamda kutsallaştırdığı- bu alanı ziyaret etmektedir. Doğa Koruma ve Milli Parklar 13. Bölge Müdürlüğü 2014 verilerine göre, milli park saygı yürüyüşlerinin de etkisiyle yılda 70,000'e yakın ziyaretçi almaktadır.

2.1.4. Mekanik Çoğaltma (Mechanical Reproduction)

Nene Hatun Tarihi Milli Parkı'nın özellikle Aziziye Zaferi'ni anlatan yayınlar ile Mekanik Çoğaltma aşamasına geçmiş olduğu düşünülmektedir. Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün çeşitli dillerde hazırlanmış olduğu 'Erzurum Tabyaları', isimli yayınlar, Aziziye Belediyesi'nin hazırlanmış olduğu '93 Harbi Aziziye Şahlanışı' isimli kitap serisi, yine bu zaferi anlatan çok sayıda şiir ve destansı hikâyeler, tabyalara yönelik çeşitli basılı materyaller, çeşitli kuruluşların belgesel çekimleri, son üç yıldır 'Aziziye Zaferi'nin yıldönümü olan 9 Kasım'da Erzurum Valiliği'nin liderliğinde oluşturulan 9 Kasım Tabyalar Platformu'nun organize ettiği ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarıyla üniversiteler, yereldeki kamu kurumlarının da katıldığı 'Erzurum Tarihine Yürüyor' projesi ile düzenlenen yürüyüşün yerel ve ulusal medyada çeşitli gösterimlerle yer alması ve bu yürüyüşe dair film ve broşürler Mekanik Çoğaltma aşamasının gerçekleşmekte olduğunu düşündürmektedir. Bu saygı yürüyüşüne Erzurum ve çevre illerden yüzlerce insan, ulusal düzeyde birçok kamu kurum ve kuruluşu katılmaktadır. Yürüyüş

kapsamında sabah ezanı sonrası verilen salaların ardından özellikle Erzurum merkezde bulunan Ulu Camii önü olmak üzere çeşitli noktalarda toplanan gruplar araçlarla önce Karskapı Şehitliği'ni ziyaret etmekte, ardından 2 km mesafedeki Topdağı'na Nene Hatun Tarihi Milli Parkı'na yürümektedirler. Son üç yıldır gerçekleştirilmekte olan bu yürüyüşe olan ilgi her katılımda biraz daha artmakta, binlerce insan kendileri için adeta tapınaklaşmakta olan bu tarihi mimari içerisindeki anıt ve tabyaları ziyaret etmektedir. Erzurum Valiliği'ne bağlı olan "9 Kasım Tabyalar Platformu" da hem organize ettiği yürüyüşlerle hem de kendi adıyla sahip olduğu web sitesi üzerinden paylaştığı çeşitli fotoğraflar, tanıtım filmi ve haritalar gibi dijital unsurlarla saha için Mekanik Çoğaltma aşamasına katkıda bulunmaktadır.

Seaton (1999), filmlerin modern zamanda etkili Mekanik Çoğaltma araçları olduğunu belirtmektedir. Fakat bunun yanında, mabetleştirme sürecinin en önemli araçlarının, savaş dönemine ilişkin yazılı medya olduğunu ifade etmiştir (Seaton, 1999). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı hakkında sonradan yazılmış olan ve ilgi gören hatıralar, dönemi yansıtan eski fotoğraflar da yazılı medya örnekleri olarak gösterilebilir. 93 Harbi hakkında yazılmış olan edebi ve bilimsel diğer tüm yayımlar, sahanın Mekanik Çoğaltma örnekleri arasındadır. Yine milli parka yönelik yerel ve ulusal medyada yer alan haberler ve çekimleri devam etmekte olan belgesel çalışmaları bulunmakta ve bu girişimlerin her biri bu aşamanın gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır.

2.1.5. Sosyal Çoğaltma (Social Reproduction)

Savaş alanları için Sosyal Çoğaltma, savaş alanındaki turistik objelerin alan dışındaki bölgelerde temsil edilmesine ilişkin adlandırılma aşamasıdır (Seaton, 1999). Bu yüzden savaş alanına ait unsur, bölgenin dışında farklı bir yerde, insan yaşamının ya da kültürel arka planın bir parçasında yer alır. Savaş unsurunun temsil edildiği bu alan, savaş alanı yanında yakın bir yer ya da bambaşka bir coğrafik alanda da ortaya çıkabilir (Alaeddinoğlu ve Aliagaoglu, 2007).

Nene Hatun Tarihi Milli Parkı da Sosyal Çoğaltma aşaması için çok fazla sayıda örneğe sahiptir. Milli parktaki sembol objeler ve isimler birçok yerde yaşatılmaya devam etmektedir. Erzurum'da Nene Hatun ismi okullar, hastaneler, çeşitli salonlar gibi birçok alanda kullanılmıştır ve yerel otoritelerin hassasiyeti doğrultusunda kullanılmaya devam etmektedir. Nene Hatun ve Aziziye gibi savaş alanının anısını barındıran bu isimler, sadece Erzurum ili ve bölgesinde kalmayıp, Türkiye'nin başka yerleşimlerinde de karşımıza çıkabilmektedir. Mersin Yenişehir'de Nene Hatun Aile Sağlığı Merkezi, Erzurum Nene Hatun Köyü, Erzurum Nene Hatun Kadın Doğum Hastanesi, Ankara'daki Nene Hatun caddesi, Erzurum Nene Hatun Anaokulu, Erzurum Nene Hatun Anadolu Kız Lisesi, Atatürk Üniversitesi'ne bağlı olan Nene Hatun Kültür Merkezi, İstanbul-Arnavutköy'de ve Kocaeli-Darıca'da bulunan Nene Hatun Sokağı gibi birçok örnekte milli parkın sahip olduğu anının yaşatıldığı görülmektedir. Yine ulusal düzeyde Gazi festivali kapsamında 28 Haziran 2015 tarihinde İstanbul Veliefendi Hipodromu'nda düzenlenen Nene Hatun Koşusu, bir proje kapsamında üretilip, 24 Ekim 2014 yılında suya indirilen Nene Hatun isimli acil durum müdahale gemisi gibi örneklerin Sosyal Çoğaltma aşaması için önemli olduğu düşünülmektedir. Parkın içeriğindeki Aziziye Tabyaları'nın isminin Erzurum'a bağlı olan Aziziye ilçesinde yaşatılması, Londra'da Aziziye Camii ve yakınında Aziziye Turkish Restaurant ismine sahip saygın bir restoranın bulunması gibi örnekler Nene Hatun Tarihi Milli Parkı'nın Sosyal Çoğaltma aşamasını yaşadığı yönünde güçlü emareler olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Günümüzde oldukça farklılaşan turizm tercihleri ve eğilimleri beraberinde yeni turizm türlerinin geliştirilmesi zorunluluğunu da getirmiş ve alternatif turizm çeşitleri ortaya çıkmıştır. Turizm hareketliliği farklı ve özel olan yeni destinasyonlara doğru bir yönelim içerisindedir. Savaş alanlarına yönelik hüzün turizmi hareketliliği de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Türkiye’deki savaş alanları turizmi potansiyeline sahip alanlardan birisi olan Nene Hatun Tarihi Milli Parkı’nın da son yıllarda yıllık ziyaretçi sayısını artırmaya ve hüzün turizmi kapsamında MacCannell (1976)’in Mabetleşme sürecini yaşamaya başlayan bir destinasyon haline geldiği düşünülmektedir. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı dünyadaki ve Türkiye’deki benzerleri gibi savaş alanları turizmi yönünden potansiyeli olan ve artık bunu değerlendirme yolunda olan bir tarihi milli park olarak gelişmektedir. Alan, MacCannell (1976)’in ifade ettiği Mabetleşme sürecindeki Adlandırma, Sınırlama (Çerçeveleme) ve Yükseltme, Tapınaklaştırma, Mekanik Çoğaltma ve Sosyal Çoğaltma aşamalarıyla ayrı ayrı değerlendirildiğinde, bu sahaya yönelik bir Mabetleşme süreci yaşandığı çıkarımı yapılabilmektedir. Çünkü park, söz konusu aşamaları fiziksel ve mistik anlamda yaşadığı yönünde bazı unsurlar barındırmaktadır. Bu kapsamda Nene Hatun Tarihi Milli Parkı’nın mabetleşme potansiyeline sahip bir mekân olarak hüzün turizmi destinasyonu olma yolunda gelişme ve dönüşümlere açık olduğu ifade edilebilir. Bu potansiyelin de ulusal düzeydeki birçok kamu kurum ve kuruluşu, sivil toplum örgütü ve minnet güdüsüyle seyahat eden topluluğun farkında olduğu bir olgu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Alanın Adlandırma aşamasının milli park ilanıyla gerçekleştiği, Sınırlama ve Yükseltme aşamalarının ise mevcut olan tabya ve anıtlarla gerçekleştirilmiş olduğu ve bu aşamanın koruma ve zenginleştirme aşamasına dönüştüğü görülmektedir. Kudaka (Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı) ve Doğa Koruma ve Milli Parklar 13. Bölge Müdürlüğü’nün bu alana yönelik planları ve çalıştay raporları, milli park geneline yayılan restorasyon ve düzenlemelerle koruma ve zenginleştirme aşamalarının devam edeceğini göstermektedir. Alanda, savaş alanları için gerçekleştirilemeyecek bir süreç olması dolayısıyla Tapınaklaştırma aşamasının tam olarak yaşanmadığı ifade edilebilir. Ancak savaş alanlarının objesi konumundaki anılara ev sahipliği yapan tabyaların tapınaklaşabilme potansiyeli olan yapılar olduğunu ve bu süreci yaşayabileceğini de belirtmek gerekir. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı için Mekanik Çoğaltma aşamasının alana yönelik çeşitli basım-yayın unsurları dolayısıyla gerçekleştiği görülmektedir. Milli parka yönelik olarak Erzurum Valiliği 9 Kasım Tabyalar Platformu’nun, Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nün, Doğa Koruma ve Milli Parklar 13. Bölge Müdürlüğü’nün, Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)’nın çeşitli görsel materyalleri bulunmaktadır. Bunların yanında Aziziye Belediyesi’nin alana yönelik doküman ve kitapları, Aziziye Zaferi’ni anlatan çeşitli yazılı ve görsel medya öğeleri Mekanik Çoğaltma aşamasının gerçekleştiğini ve devam ettiğini göstermektedir. Milli park alanının Sosyal Çoğaltma aşamasının ise özellikle “Nene Hatun” adının yerel ve ulusal düzeyde birçok alan ve kavramda kullanılması dolayısıyla gerçekleştiği düşünülmektedir. “Nene Hatun” ve Nene Hatun Tarihi Milli Parkı isimlerinin sosyal hayatın içerisindeki etkinlik, olay ve olgulara yansarak onları isimlendirmesiyle, bu aşama daha fazla gerçekleşebilir olacaktır. Tabyaların tahrip olan kısımlarına yönelik çalışmalar ve yeni yapılandırmaların kazandırılacağı çalışmalar Aziziye 1 Tabyası, Aziziye 2 Tabyası, Aziziye 3 Tabyası, Mecidiye Tabyası ve genel alan olmak üzere ayrı ayrı planlanmaktadır. Doğa Koruma ve Milli Parklar 13. Bölge Müdürlüğü’nün Nene Hatun Tarihi Milli Parkı Aziziye Tabyaları Fonksiyon Belirleme Çalıştay raporlarında tabya binalarının genel ışıklandırılması, peyzaj düzenlemesi, sergi alanı oluşturulmasına yönelik çevre düzenlemeleriyle başlayan ve tabyaların çeşitli fonksiyonlarla donatılarak bölgenin Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi’nin tarihini yansıtan bir tarih, kültür ve sanat merkezi haline geleceği yapılandırmalar öngörülmektedir. Bu çalışmalar arasında tabyaların Harp Tarihi Müzesi, Komuta Merkezi Müzesi yapılması, yapıların anma günlerinde ve diğer ziyaretler sırasında üzerine çeşitli ışık ve lazer gösterilerinin yansıtılması, alanda var olan siperlerin ve diğer

yapıların düzenlenmesi ve buralarda ziyaretçilere o anı yaşama hissi verecek şekilde bazı teatral etkinliklerin yapılması öngörülmektedir. Bu çalışmalar çocuklar, engelli ziyaretçiler ve yabancı ziyaretçiler için çoklu dil seçenekleriyle birlikte çeşitli ziyaretçi grupları için ayrı ayrı planlanmaktadır. Bunlara ek olarak Kudaka'ya (Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı) bağlı olan Erzurum Tarih ve Kültür Mirasını Geliştirme Komitesi tarafından hazırlanmış olan 'Nene Hatun Tarihi Milli Parkı Aziziye ve Mecidiye Tabyaları'nın Turizme Kazandırılması' çalışmasında da Mecidiye Tabyası'nın şehre hâkim noktadaki konumu dolayısıyla tarihi otel olarak kullanılması, genel alan içerisinde yerel el sanatları ve yöresel yiyeceklerin sunulduğu bazı satış noktaları, 'build mapping', 'agumented reality' teknolojileri gibi yapılandırmalar önerilmektedir. Tüm bu faaliyet planlarının sahanın Sınırlama ve Yükseltme aşamasına yönelik çalışmalar olacağı düşünülmektedir.

Alanın Mekanik Çoğaltma aşamasının basılı ve görsel materyal düzeyinden öte, Sarıkamış örneğinde olduğu gibi sinema endüstrisinin dikkatini bu noktaya çekerek çeşitli filmler, belgeseller ve gösterimlerle desteklenmesi gerektiği ifade edilebilir. Bu konuda başta ulusal düzeyde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın teşvikleri ve yerelde Erzurum Valiliği'ne bağlı olan '9 Kasım Tabyalar Platformu' ile milli parkın ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını sağlayacak çalışmaların yapılması önerilebilir. 9 Kasım Tabyalar Platformu'nun kendi ismiyle sahip olduğu web sitesi içerisinde, sahanın çeşitli görselleri, tanıtım filmleri yer almaktadır ancak bu noktada çarpıcı gösterimlerle sosyal medyanın daha etkin kullanımı sağlanabilir. Milli park içerisinde ve çevresinde yapılmakta olan peyzaj düzenleme ve zenginleştirme çalışmaları hızlı bir şekilde devam ettirilmelidir. Park içerisinde önemli bir görsel kaynak potansiyeli taşıyan tabyalara ek olarak daha fazla görsel desteğiyle manevi duygulara seslenen çalışmalar yapılmalıdır. Üç yıldır düzenlenmekte olan saygı yürüyüşü daha fazla kurum ve kuruluşun katılımı sağlanarak ulusal düzeyde katılımın gerçekleştiği ve ulusal kenetlenmenin sağlandığı bir yürüyüş niteliğine kavuşturulmalıdır. Bu yürüyüşün, alana yönelik ilginin en fazla hissedildiği olgu olarak karşımıza çıkması dolayısıyla her yıl, planlı bir şekilde kararlılıkla sürdürülmesi önerilebilir. Bu noktada Erzurum Valiliği, çeşitli kamu kurum ve kuruluşları, ATAK Arama Kurtarma ve Doğa Sporları Kulübü ve diğer sivil toplum kuruluşlarının yürüyüşe ve bölgeye olan ilgisinin her yıl artarak devam etmesi, milli parkın önemli bir destinasyon olarak gelişeceği imajı oluşturmaktadır. Her yıl Kasım ayında Nene Hatun Tarihi Milli Parkı'na yapılan bu yürüyüşün tek bir isim altında yapılması, sosyal medyada da bu isimle etiketlenmesi yürüyüşün daha büyük kitlelere ulaşması için elzemdir. Bu amaçla her yıl yapılan Nene Hatun Tarihi Milli Parkı-Aziziye ve Mecidiye Tabyaları yürüyüşü tek bir isimle adlandırılmalıdır. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı'na yönelik ulusal düzeydeki ilginin, tabyalarda çarpışan milletlerin buraya davet edilmesiyle uluslararası bir boyut kazanıp, ortak bir anma törenine dönüşmesi –Gelibolu örneğinde olduğu gibi- de önemli görülmekte ve önerilmektedir. Üç yıldır her Kasım ayında yapılmakta olan bu yürüyüşlerin tanıtımının daha fazla yapılması gerekmektedir. Bölgeye yönelik turlarda Nene Hatun Tarihi Milli Parkı'nın da güzergâha dâhil edilerek, daha fazla ziyaretçi sayısına ulaşılması gerekmektedir. Erzurum halkı milli parka yönelik farkındalığının henüz istenen seviyede olmadığı da göz önünde bulundurulduğunda, Erzurum halkına yönelik de günlük turlar düzenlenmeli ve insanların kendi şehirlerindeki bu değeri tanımaları sağlanmalıdır. Erzurum ili ölçeğindeki ilk ve orta dereceli okulların yanı sıra Atatürk Üniversitesi ve Erzurum Teknik Üniversitesi öğrencilerinin de bu kapsamda Nene Hatun Tarihi Milli Parkı'nı tanımaları amacıyla çeşitli turlar düzenlenmelidir. Milli park içerisindeki Aziziye Şehitleri Anıtı yanında bulunan ve son yıllardaki belge taramalarıyla sembolik şehitlik olmadığı anlaşılan gerçek şehitliklere yönelik farkındalık artırılmalı ve bu alanlara bilgilendirme tabelaları ve görselleri konulmalıdır. Yine son yıllarda oluşturulmuş olan sembolik şehitlikler de alanın manevi atmosferini yansıtmada hususunda oldukça önemli bir rol üstlenmiştir. Alandaki bu sembolik şehitlikler, yine son yıllarda yapılmış olan manzara seyir terasları ve tur güzergâhları da alana çekilecek ziyaretçi sayısının artırılması noktasında oldukça önemli olmaktadır. Bu oluşumlar kullanılarak alana yönelik turlar profesyonel sporcular ve amatör gruplar için ayrı ayrı

planlanarak uygulamaya geçirilmelidir. Bu doğrultuda her yıl belirli tarih aralığında milli park içerisindeki tur parkurları kullanılarak “Ecdada Saygı Rotaları” gibi spor organizasyonları düzenlenerek bölge bir trekking destinasyonu haline getirilmelidir. Nene Hatun’u, Aziziye şehitlerini anlatan çeşitli yayınların sayısı artırılmalı ve Türkiye’nin dört bir yanındaki diğer kahramanlar örneklerinde olduğu gibi ilk ve orta öğretim müfredatları dâhilinde gelecek nesillere aktarılmalıdır. Erzurum halkının derin bir saygı ile yâd ettiği Nene Hatun adına her yıl çeşitli etkinlikler düzenlenmeli, Nene Hatun ve Aziziye Şehitleri dünyaya anlatılmalı ve tanıtılmalıdır. Nene Hatun Milli Parkı’na yönelik 9 Kasım’da yapılan etkinlik, sadece bir günlük yürüyüş kapsamında kalmamalı, bir haftaya kadar uzatılabilen spor ve anma etkinliğine dönüştürülmelidir. Buna ek olarak Nene Hatun ve Aziziye Zaferi, birçok akademisyenin katılımıyla uluslararası bilimsel bir kongre gerçekleştirilerek tartışılmalıdır. Son dört yıldır Aziziye Tabyaları’nda Erzurum Valiliği öncülüğünde şehit ailelerine verilen iftar yemeği genişletilerek devam ettirilmeli ve medyada bu etkinliğe daha fazla yer verilmelidir.

Araştırmada Nene Hatun Tarihi Milli Parkı’nın sadece Mabetleşme süreci kapsamında hüznün turizmi boyutuyla ve ikincil veriler aracılığıyla değerlendirilmesi sınırlılıklar olarak değerlendirilebilir. Gelecekteki çalışmaların, alanın mabetleşmesini, gelişmesini ve turistik potansiyelini farklı boyutlar üzerinden tartışması önerilebilir. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı’nın hüznün turizmi potansiyelinin, farklı bakış açıları ve yaklaşımlar ile daha fazla değerlendirilerek, ulusal düzeyde sürekli gündemde tutulması gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, Nene Hatun Tarihi Milli Parkı’nın ulusal düzeyde değerli bir hüznün turizmi destinasyonu haline gelmekte ve mabetleşmekte olan bir alan olarak değerlendirilmesi gelecekteki çalışmalar için önemli bir öneri olacaktır.

5. KAYNAKLAR

- Alaeddinoğlu, F ve Aliğaoğlu, A. (2007). Savaş Alanları Turizmine Tipik Bir Örnek: Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 215-225.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Aliğaoğlu, A. (2004). Sosyo-Kültürel Miras Turizmi ve Türkiye’den Örnekler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(2), 55-70.
- Aliğaoğlu, A. (2008). Savaş Alanları Turizmi İçin Tipik Bir Yer: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, *Milli Folklor*, 78, 88-104.
- Anonim, (2008). *Toprağın Altındaki Tarih (Erzurum Tabyaları)*. Erzurum Nevzat Karabağ Anadolu Öğretmen Lisesi TÜBİTAK Tarih Projesi. Erzurum: Erzurum İl Özel İdaresi Yayınları-1, Tarih/ Proje Kitapları- 1.
- Anonim, (2015). *Nene Hatun Tarihi Milli Parkı Aziziye Tabyaları Fonksiyon Belirleme Çalıştayı-2*, Doğa Koruma ve Milli Parklar 13. Bölge Müdürlüğü, Erzurum.
- Aşıroğlu A.,T. (1996). *Erzurum Tabyaları*. Erzurum: Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları.
- Atay, L. ve Yeşildağ, B. (2011). *Savaş Alanları ve Turizmi*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Başarın, J. & Hall, J., (2008), *The Business of Battlefield Tourism*, Deakin Business Review, Vol. 1, No. 2, pp. 45-55.
- Blom, Thomas. (2000). Morbid Tourism – A Postmodern Market Niche with an Example from Althorp. *Norsk Geografisk Tidsskrift* 54-1, 29-36.
- Doğaner, S. (2006). Savaş ve Turizm: Troya ve Gelibolu Savaş Alanları. *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı: 46, ss. 1-21.

- Eymirli, E. B. (2012). *Nene Hatun Tarihi Milli Parkı Aziziye ve Mecidiye Tabyalarının Turizme Kazandırılması*, [http://www.kudaka.org.tr/ekler/69d35nenehatun_milli_parki_aziziye_ve_mecidiye_tabyalarinin_turizme_kazan_dirilmesi.pdf], Erişim Tarihi: 15.02.2016.
- Foley, M. ve Lennon, J. J. (1996). JFK and Dark tourism: A Fascination with Assassination. *International Journal of Heritage Studies*, 2(4), 198-211.
- Hall, J.& Başarın, J. (2009), *The Importance of Satisfaction, Word of Mouth and Recommending Behavior in Battlefield Commemorative Event Tourism: Gallipoli A Case Study*, in *ATMC 2009: 3rd Advances in Tourism Marketing Conference proceedings*, Bournemouth University, Bournemouth, England.
- Kaya, O. (2006). *Ölüm Turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nı Ziyaret Eden Turistlerin Ziyaret Motivasyonlarını Anlamaya Yönelik Bir Araştırma ve Sonuçları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Kendle, A. (2008). *Dark Tourism: A Fine Line Between Curiosity and Exploitation*. [http://www.vagabondish.com/dark-tourism-travel-tours/], Erişim Tarihi 10.02.2016.
- Kılıç, B., ve Akyurt, H. (2011). Destinasyon İmajı Oluşturmada Hüzün Turizmi: Afyonkarahisar ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 209-232.
- Kozak, M.A., ve Bahçe, S. (2012). *Özel İlgi Turizmi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kurnaz, H. A. Çeken, H. ve Kılıç, B. (2013). Hüzün Turizmi Katılımcılarının Seyahat Motivasyonlarının Belirlenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5/2, 57-73.
- Lennon, J., & Foley, M. (2000). *Dark Tourism The Attraction of Death and Disaster*, Continuum, London.
- MacCannell, D. (1976). *The Tourist A New Theory of the Leisure Class*. New York: Schocken Books.
- Özcan, H. (2014). *93 Harbi Aziziye Şahlanışı*, Aziziye Belediyesi Kültür Serisi.
- Seaton, A.V. (1996). Guided By the Dark: From Thanatopsis to Thanatourism. *International Journal of Heritage Studies*, 2(2), 234-244.
- Seaton, A.V. (1999). War and Thanatourism: Waterloo 1815-1914, *Annals of Tourism Research*, 26(1), 130-158.
- Slayton, L. Sharon. (03.07.2006). *Ground Zero - Tragedy, Terror, and Grief Tourism*. [http://www.grief-tourism.com/ground-zero-tragedy-terror-and-grief-tourism/], Erişim Tarihi: 05.06.2017.
- Smith, V. L. (1998). War and Tourism: An American ethnography. *Annals of Tourism Research*.
- Stone, P. R. (2005). *Dark tourism- An old concept in a new World*, [http://works.bepress.com/philip_stone/26/], Erişim Tarihi 04.02.2016.
- Varol, F. (2015). Hüzün turizminin Türkiye'de var olan potansiyeli üzerine kuramsal bir araştırma. *I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators. 28-30 Mayıs, Konya, Vol.3*, 147-160.
- Weir, D. (2003). *The Creation of a 'Seductive Journey to France' For American Tourists After World War II*, Liverpool Hope University.
- Yirik, Ş. ve Seyitoğlu, F. (2014). Hüzün Turizmi ve Mabetleşme Süreci Kapsamında 'Sarıkamış'. *15. Ulusal Turizm Kongresi*, Ankara.

Zaman, S. ve Coşkun, O. (2012). Milli Parklarda Kaynak Değer Kullanımı İçin Bir Öneri: Nene Hatun Tarihi Milli Parkı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3), 117-134.

İnternet Kaynakları

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. *Nene Hatun Tarihi Milli Parkı*, [http://www.milliparklar.gov.tr/mp/nenehatun/index.htm/], Erişim Tarihi: 02.02.2016.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı. Nene Hatun Tarihi Milli Parkı, [http://bolge13.ormansu.gov.tr/13Bolge/AnaSayfa.aspx?sflang=tr/], Erişim Tarihi: 19.02.2016.